

บทที่ ๓ วิธีการดำเนินการวิจัย

ดังที่ได้ระบุไว้ในบทนำถึงวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย ซึ่งประกอบด้วย (๑) เพื่อศึกษา
อัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่จากระบบองค์รวมทางวัฒนธรรม ในลักษณะการปรับเปลี่ยน
ภายใต้ปรากฏการณ์การสลายเส้นแบ่งเดิมและการเกิดเส้นแบ่งใหม่เกิดขึ้นในภูมิภาคอย่างรวดเร็ว
(๒) เพื่อศึกษาการปรับปรนทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ท่ามกลางปรากฏการณ์การสลาย
เส้นแบ่งเดิมและการเกิดเส้นแบ่งใหม่สู่ประชาคมอาเซียน และ (๓) เพื่อตีความภาวะสังคม-วัฒนธรรม
(A Sociocultural condition) ในสภาพการณ์โลกไร้พรมแดน ก้าวข้ามขอบเขตรัฐชาติ
สู่ปรากฏการณ์ข้ามวัฒนธรรม (Transcultural) และปรากฏการณ์ข้ามชาติ (Transnational) เช่น
ปัจจุบันผ่านอัตลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ โดยมีขอบเขตของโครงการวิจัย ๓ ด้าน กล่าวคือ
(๑) ด้านประชากร ชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ โดยเฉพาะกลุ่มไท/ไตใน (Tai Nai) สำหรับพื้นที่ศึกษา
ในราชอาณาจักรไทย (๒) ด้านเนื้อหาของการวิจัยครั้งนี้ กล่าวโดยรวมได้ว่า ทำการศึกษาอัตลักษณ์
ทางวัฒนธรรมผ่านระบบองค์รวมทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ ซึ่งประกอบด้วย (ก) ระบบ
ความเชื่อ (ข) ระบบการตั้งถิ่นฐาน (ค) ระบบเทคโนโลยี (ง) ระบบการจัดระเบียบทางสังคม และ
(จ) ระบบการดำรงชีพ ด้วยกรอบคิดการสลายเส้นแบ่งเดิมและการเกิดเส้นแบ่งใหม่ในระบบทุนนิยม
เช่นปัจจุบัน ในลักษณะการปรับปรนทางวัฒนธรรมของประชากรที่ศึกษาข้างต้น ท่ามกลางกระแส
การเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องเช่นปัจจุบัน โดยใช้กรอบแนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและ
วัฒนธรรม และ (๓) ด้านพื้นที่ ๘ ชุมชน ของ (ก) ตำบลแม่สาย ประกอบด้วย ๒ หมู่บ้าน คือ บ้าน
เกาะทรายและบ้านสันทรายใหม่ (ข) ตำบลเวียงพางคำ ประกอบด้วย ๓ หมู่บ้าน คือ บ้านป่ายางใหม่
บ้านป่าเหมือดรุ่งเจริญและบ้านป่ายางผาแตก (ค) ตำบลโป่งผา ประกอบด้วย ๒ หมู่บ้าน คือ บ้าน
สันทรายปุยและบ้านน้ำจากลาง และ(ง) แขวงท่าซี้เหล็ก รัฐฉาน สหภาพเมียนมา ๓ หมู่บ้าน คือ บ้าน
ห้วยไคร้ ชุมชนโดยรอบวัดพาราระแข่งและชุมชนโดยรอบวัดพระธาตุโมนิน (บ้านลม)

ภายใต้ความคาดหวังของคณะวิจัยว่าผลการศึกษาจะช่วยเสริมสร้างความเข้าใจอันดีให้เกิด
ในการจัดการปรากฏการณ์พหุวัฒนธรรม (Multiculturalism) ที่บุคคลมีความสามารถในการ
พิจารณาวัฒนธรรมหรืออัตลักษณ์เชิงสัมพัทธ์ บุคคลมีความสามารถในการยอมรับคนอื่นและอยู่
ร่วมกับคนอื่น อีกทั้งยังมีความสามารถในการประเมินวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของกันและกันด้วยการ
รับฟัง แลกเปลี่ยน ถกเถียง วิพากษ์ วิจัยอย่างสม่ำเสมอและสร้างสรรค์เพื่อพร้อมรับการ
เปลี่ยนแปลง นำไปสู่ความสามารถในการสร้างบรรทัดฐานทางวัฒนธรรมที่สามาร่วมกันเพื่อข้ามพ้น

ความแตกต่างและความหลากหลาย และอาจนำมาซึ่งวิธีการ รูปแบบ การปรับเปลี่ยน การผสมผสาน และการปรับปรุงทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องเช่นปัจจุบัน อาจนำไปใช้ในการศึกษาพื้นที่ซึ่งมีบริบทคล้ายคลึงกัน อีกทั้งสามารถนำผลการศึกษาไปใช้ประโยชน์ในการลดช่องว่าง ความหวาดระแวงที่มีต่อกัน นำไปสู่การกำหนดนโยบายที่เหมาะสมระหว่างประเทศสมาชิกในประชาคมอาเซียน จนเกิดรูปแบบและแนวทางการบริหารจัดการทางวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ในภูมิภาคต่อไป

สำหรับการศึกษาในครั้งนี้ คณะวิจัยได้ทำการปรับใช้วิธีวิทยาการวิจัยภาคสนามทางมานุษยวิทยา ร่วมกับการศึกษาชาติพันธุ์วรรณาและการประเมินชุมชนแบบเร่งด่วนเชิงชาติพันธุ์วรรณา (RECAP : Rapid Ethnography Community) โดยคณะวิจัยแบ่งขั้นตอนการศึกษาออกเป็น ๓ ระยะ ได้แก่ ระยะเตรียมการวิจัย (Pre-research Phase) ระยะดำเนินการวิจัย (Research Phase) และระยะการสรุปและอภิปรายผลการวิจัย ทั้งนี้ในแต่ละช่วงเวลาของการดำเนินการจะมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ระยะเตรียมการวิจัย (Pre-research Phase)

ในระยะนี้เป็นการเตรียมชุมชน ซึ่งถือเป็นเรื่องสำคัญและเป็นแก่นแกนของการวิจัยแบบนี้ โดยการดำเนินงานขั้นตอนนี้มีจุดมุ่งเน้นสำคัญที่จะให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีระหว่างผู้วิจัย ผู้นำชุมชน ชาวบ้านหรือผู้ให้ข้อมูลที่จำเป็นต้องเกี่ยวข้อง ในขั้นเตรียมการนี้ประกอบด้วยขั้นตอนย่อย ๆ ดังต่อไปนี้^๑

๑. การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน (Build-up Rapport)

โดยวิธีการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนที่ดีที่สุด คือการปฏิบัติตัวของนักวิจัยที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนทั้งนี้นักวิจัยควรร่วมกิจกรรมทุกอย่างของชุมชน ซึ่งเป็นเครื่องช่วยให้นักวิจัยสามารถทำความเข้าใจโลกทัศน์ของชาวบ้านได้ดีมากขึ้น โดยทั่วไปแล้วผู้วิจัยจะลงพื้นที่เพื่อไปพบกับบุคคลต่าง ๆ ในชุมชนที่มีส่วนสำคัญและเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานวิจัย หรือเป็นประชาชนกลุ่มเป้าหมายของการวิจัย พูดคุยแนะนำตัวเองเพื่อให้ทุกฝ่ายได้ทราบถึงวัตถุประสงค์ เป้าหมายและความต้องการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในกิจกรรมการวิจัย อันจะช่วยให้ชาวบ้านเกิดความไว้วางใจ นอกจากนี้ผู้วิจัยยังสามารถทำการวิเคราะห์ คาดหมายสภาพการณ์และปัญหาของการดำเนินงานวิจัยที่อาจเกิดขึ้นและสามารถเตรียมรับมือได้อย่างมีประสิทธิภาพ

^๑ ชัชวาลย์ ทัดศิวัช, “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research :PAR) : มิติใหม่ของรูปแบบวิธีวิจัยเพื่อการพัฒนาชุมชนระดับท้องถิ่น,” (ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๒).

ภาพที่ ๓๒ ชาวบ้านร่วมกัน “ยอบ” ต้นคร้ว
ตานในพิธีสมโภชฝังลูกนิมิต วัดผาแตก ตำบล
แม่สาย อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย
ในวันที่ ๓ มีนาคม ๒๕๕๙

ภาพที่ ๓๓ ชาวบ้านร่วมกันพ้อนรำหลังจากยอบ
ต้นคร้วตาน ในวันที่ ๓ มีนาคม ๒๕๕๙

ภาพที่ ๓๔ ขบวนแห่สาบลอง บ้านปายางผา
แตก ตำบลเวียงพางคำ อำเภอแม่สาย
จังหวัดเชียงราย ในวันที่ ๑๐ เมษายน
๒๕๕๙

ภาพที่ ๓๕ การแห่สาบลองรอบวัดในงาน
ปอยสาบลอง บ้านปายางผาแตก ตำบลเวียงพางคำ
อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ในวันที่ ๑๐
เมษายน ๒๕๕๙

๒. การสำรวจศึกษาชุมชน (Surveying and Studying Community)

เป็นขั้นตอนของการศึกษาข้อมูลที่เป็นลักษณะทางกายภาพและแหล่งทรัพยากรต่าง ๆ ภายในชุมชนรวมถึงการศึกษาข้อมูลพื้นฐานด้านประชากร สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและการเมือง ซึ่งคณะวิจัยจะใช้แบบสังเกต สมุดบันทึก ถ่ายภาพสถานที่ต่าง ๆ รวมถึงการศึกษาข้อมูลจากเอกสารหลักฐานจากหน่วยงานหรือจากองค์กรพัฒนาที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ยังใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน หรือผู้สูงอายุเพื่อทราบประวัติความเป็นมาของชุมชนด้วย

ภาพที่ ๓๖ คณะวิจัยลงพื้นที่ชุมชนสัมภาษณ์ ชาวบ้านบ้านป่ายางใหม่ ตำบลแม่สาย อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ในวันที่ ๑๔ มีนาคม ๒๕๕๙

ภาพที่ ๓๗ คณะวิจัยลงพื้นที่ชุมชนสัมภาษณ์ ชาวบ้านบ้านเกาะทราย ตำบลแม่สาย อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ในวันที่ ๑๗ มีนาคม ๒๕๕๙

ภาพที่ ๓๘ คณะวิจัยลงพื้นที่สัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้าน และตัวแทนกลุ่มไทใหญ่บ้านน้ำจากลาง ตำบลโป่งผา อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ในวันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๕๕๙

ภาพที่ ๓๙ คณะวิจัยลงพื้นที่ชุมชนบ้านสันทรายปู่ ตำบลโป่งผา อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ในวันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๕๙

๓. คัดเลือกชุมชน^๒ (Selecting Community)

ในที่นี้คณะวิจัยยึดหลักการคัดเลือกโดยใช้ความหนาแน่นของการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่เน้นกลุ่มไท/ไตใน^๓

^๒ ชัชวาลย์ ทัดศิริวัช, “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research :PAR) : มิติใหม่ของรูปแบบวิจัยเพื่อการพัฒนาชุมชนระดับท้องถิ่น.”

^๓ ดูนियามศัพท์เฉพาะ

๔. การเข้าสู่ชุมชน (Entering Community)

ข้อมูลชุมชนนับเป็นสิ่งสำคัญและเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการนำมาประกอบการพิจารณาตัดสินใจกำหนดพื้นที่ดำเนินการ ซึ่งข้อมูลดังกล่าวควรเป็นข้อมูลที่มีรอบด้าน สำหรับแหล่งข้อมูลในขั้นตอนนี้อาจมาจากส่วนราชการ เช่น ข้อมูลความจำเป็นขั้นพื้นฐาน (จปฐ.) ข้อมูลจำนวนประชากรและบุคคลที่เป็นปราชญ์ชาวบ้านหรือ ครูภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น ในขั้นตอนนี้ คณะวิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลเองโดยการสำรวจชุมชน (Community Surveying) ด้วยนักวิจัยภาคสนาม และนักศึกษาที่เรียนรายวิชาการวิจัยเชิงคุณภาพทางมานุษยวิทยา (ซึ่งแต่ละคนมีหัวข้อวิจัยเฉพาะของตัวเอง ภายใต้ร่มโครงการวิจัยครั้งนี้) ทั้งนี้เพื่อเป็นการบูรณาการงานวิจัยเข้ากับการเรียนการสอนในอีกทางหนึ่งนั่นเอง

๕. การเตรียมคนและเครือข่ายความร่วมมือ

ในขั้นตอนนี้มักถูกกำหนดให้เป็นขั้นตอนสุดท้ายของระยะก่อนการวิจัย โดยมีมุ่งหมายให้เกิดความพร้อมในการดำเนินการวิจัยซึ่งเป็นระยะต่อไปและก่อให้เกิดการประสานงานที่ดีเพื่อความสะดวกต่อการดำเนินงานวิจัย ในส่วนของการเตรียมคนนั้นเป็นการเตรียมความพร้อมให้กับชาวบ้านเพื่อเป็นแกนนำในการปฏิบัติงานวิจัยร่วมกับคณะผู้วิจัยซึ่งในคณะวิจัยทำการเตรียมคน ๒ กลุ่ม คือ (๑) เตรียมคนในชุมชน คณะนักวิจัยลงพื้นที่ประสานชุมชน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ชาวบ้านรู้จักและคุ้นเคยกับวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อการประสานความร่วมมือ การสร้างความเข้าใจในกรอบของการทำงานวิจัยและการหาหรือแนวทางการเก็บข้อมูลในพื้นที่ของนักวิจัยสนาม และ (๒) เตรียมนักวิจัยด้วยการประชุมปรึกษากันเพื่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจตรงกันในบทบาทหน้าที่ของแต่ละฝ่ายในการทำงานวิจัย โดยเฉพาะนักวิจัยภาคสนาม

ภาพที่ ๔๐ คณะวิจัยลงพื้นที่สัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้าน ป่ายางผาแตก ตำบลเวียงพางคำ อำเภอแม่สาย จังหวัด เชียงราย ในวันที่ ๓ มีนาคม ๒๕๕๙

ภาพที่ ๔๑ คณะวิจัยลงพื้นที่สัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้าน สันทรายใหม่ ตำบลแม่สาย อำเภอ แม่สาย จังหวัด เชียงราย ในวันที่ ๑๔ มีนาคม ๒๕๕๙

ภาพที่ ๔๒ คณะวิจัยลงพื้นที่สัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้าน
ป๋ายางใหม่ ตำบลแม่สาย อำเภอแม่สาย จังหวัด
เชียงราย ในวันที่ ๑ เมษายน ๒๕๕๙

ภาพที่ ๔๓ คณะวิจัยลงพื้นที่สัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้าน
และตัวแทนกลุ่มไทใหญ่บ้านสันทรายปู่ยี่ ตำบล
โป่งผา อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ในวันที่ ๕
พฤษภาคม ๒๕๕๙

๖. การสร้างเครื่องมือวิจัย

๖.๑ แนวคำถาม แนวคำถามย่อยเฉพาะในการเก็บข้อมูลภาคสนาม^๔ (เพื่อ
ประกอบการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ) ตามประเด็นต่อไปนี้

๖.๑.๑ ประวัติชุมชน / ประวัติศาสตร์ไทใหญ่เฉพาะชุมชน / แผนที่เดินดินของ
ชุมชน / สัดส่วน ลักษณะและโครงสร้างประชากร

๖.๑.๒ ประวัติผู้ให้ข้อมูล

๖.๑.๓ ประวัติการอพยพของคนในชุมชน / ผู้ให้ข้อมูลประวัติเป็นอย่างไร

๖.๑.๔ การประกอบอาชีพของผู้ให้ข้อมูล / ชุมชน

๖.๑.๕ ในชุมชนมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น ต้นไม้ โบราณสถาน สิ่งที่คน
ในชุมชนให้ความเคารพหรือศรัทธารวมจิตใจของชุมชนหรือไม่ มีประวัติความเป็นมาหรือเรื่องเล่า
อย่างไร

๖.๑.๖ “ปฏิทินชีวิต” ของชาวไทใหญ่มีหรือไม่ อย่างไร

๖.๑.๗ “ปฏิทินวัฒนธรรม” ของชาวไทใหญ่มีหรือไม่ อย่างไร

๖.๑.๘ “ปฏิทินชุมชน” ของชาวไทใหญ่ในพื้นที่ศึกษาเป็นอย่างไร

๖.๑.๙ อะไรที่ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่าคือ “ความเป็นคนไทใหญ่” เพราะอะไร

๖.๑.๑๐ สิ่งที่ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่าคือ “ความเป็นคนไทใหญ่” ไม่เหมือน “คนกลุ่ม
อื่น” ใน/นอกชุมชน

^๔ ทำทุกหมู่บ้านที่เก็บข้อมูล

๖.๑.๑๑ ระบบความเชื่อ ได้แก่ ศาสนา งานศิลปะ ประเพณี พิธีกรรม ภูมิปัญญา
ท้องถิ่น เรื่องเล่า นิทาน การละเล่นของไทยใหญ่ในพื้นที่ศึกษา มีอะไรบ้าง อย่างไร

๖.๑.๑๒ รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ลักษณะสถาปัตยกรรมประเภทศาสนสถาน/วัด ที่
อยู่อาศัยและประเภทอื่น ๆ ของไทยใหญ่ในพื้นที่ศึกษา มีอะไรบ้าง อย่างไร

๖.๑.๑๓ เทคโนโลยีของไทยใหญ่ในพื้นที่ศึกษา มีอะไรบ้าง อย่างไร

๖.๑.๑๔ การจัดระเบียบทางสังคม ประเภทกลุ่มทางสังคมที่เป็นทางการและ
ไม่เป็นทางการ กลุ่มที่เป็นทางการ เช่น กลุ่มฌาปนกิจ ส่วนกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ เช่น กลุ่มแม่บ้าน
กลุ่มศรัทธาวัดและกลุ่มเหมืองฝาย เป็นต้น

๖.๑.๑๕ รูปแบบการจัดการศึกษา กระบวนการขัดเกลาทางสังคม ความผูกพันต่อ
การจัดระเบียบทางสังคมแบบดั้งเดิมของไทยใหญ่ในพื้นที่ศึกษากับถิ่นฐานเดิมมีอะไรบ้าง อย่างไร

๖.๑.๑๖ การดำรงชีพ การแต่งกายของไทยใหญ่ในพื้นที่ศึกษา มีอะไรบ้าง อย่างไร^๕

๖.๒ เครื่องมือการศึกษาชุมชน ๗ ประการ

เครื่องมือการศึกษาชุมชน ๗ ประการ ในที่นี้คณะวิจัยปรับปรุงจากนายแพทย์ โกมาตร จึง
เสถียรทรัพย์^๖ ซึ่งเป็นผู้พัฒนาเครื่องมือนี้ขึ้นจากการศึกษาชุมชนเชิงลึกของนักมานุษยวิทยา ทั้งนี้
คณะวิจัยได้มีการปรับให้เหมาะสมสอดคล้องกับประเด็นวิจัย อันประกอบด้วยแผนที่เดินดิน
ผังเครือญาติ โครงสร้างองค์กรชุมชน ปฏิทินชุมชน ประวัติศาสตร์ชุมชน ประวัติชีวิตชุมชนและการ
ปรับปรนระบบของวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ ในที่นี้คณะวิจัยมีวิธีการทำโดย
ละเอียด ดังต่อไปนี้

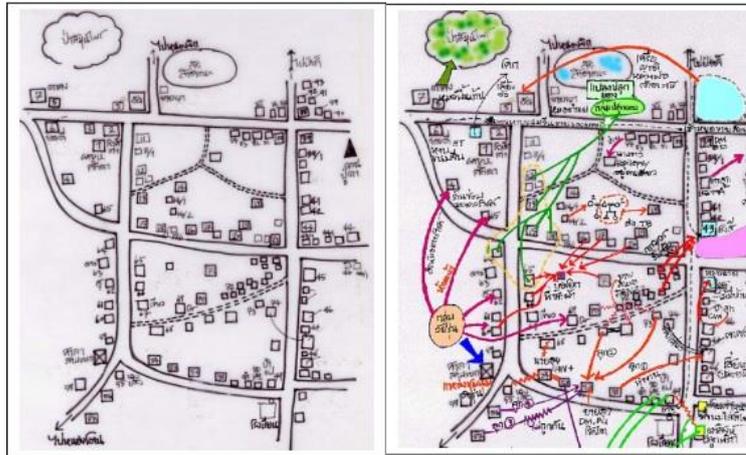
๖.๒.๑ เครื่องมือที่ ๑ แผนที่เดินดิน

แผนที่เดินดิน เป็นเครื่องมือชิ้นแรกที่ใช้เข้าไปสัมผัสกับพื้นที่นั้น จะต้อง
ลงเดิน ทักทายทำความรู้จักคุ้นเคยกับผู้คน เห็นพื้นที่ทางกายภาพว่าบ้านเรือน สถานที่สำคัญตั้งอยู่
ตรงไหนบ้าง และเข้าใจพื้นที่ทางสังคม ว่าจุดใดกันที่เป็นจุดศูนย์รวมของคนในชุมชน สถานที่ใดเป็น
สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ หรือเป็นเขตหวงห้าม นักวิจัยคุณภาพจำเป็นต้องเรียนรู้ให้เข้าใจได้อย่างถ่องแท้ถึง
เรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ของชุมชน^๗

^๕ ทุกคำถามให้ถามในแง่ของ (ก) การเปลี่ยนแปลงจากอดีต - ปัจจุบัน (ข) ความแตกต่างจากถิ่นฐานเดิม กับ สถานที่อยู่
ปัจจุบัน และ (ค) การผสมผสานกับวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ; การรับ/ส่งวัฒนธรรมจากใครสู่ใคร ในรูปแบบใด

^๖ ปรับปรุงจาก ขนวน ทองชนสุกาญจน์, *คู่มือการทำงานชุมชนของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขเพื่อพัฒนางานกองทุนสสข.ของ
องค์กรภาคี องค์การบริหารส่วนตำบลหรือเทศบาล ชุมชนและเครือข่ายบริการสุขภาพ*, (๒๕๕๓), และ โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, *วิถี
ชุมชน : คู่มือการเรียนรู้ ที่ทำให้ชุมชนง่าย ได้ผลและสนุก*, (สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, ๒๕๔๕).

^๗ ann, “เครื่องมือ ๗ ชิ้น,” โครงการป้องกันและดูแลสุขภาพ, นำข้อมูลขึ้นเมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๕๓, <http://toolpiece.blogspot.com/๒๐๑๐/๐๕/๗.html> (สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๕๕๙).

ภาพที่ ๔๔ เปรียบเทียบระหว่างแผนที่นั่งโต๊ะและแผนที่เดินดิน, โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, วิธีชุมชน : คู่มือการเรียนรู้ ที่ทำให้ชุมชนง่าย ได้ผลและสนุก, (สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, ๒๕๔๕).

- เดินดูให้ทั่ว วาดแผนที่ขณะที่เดิน
- สังเกตสิ่งต่าง ๆ เช่น บ้านที่เป็นบ้านคนจน คนรวย บ้านเช่า ร้านค้า วัด โรงเรียน สถานที่ออกกำลังกาย
- ถ่ายรูป สถานที่ต่าง ๆ รวมทั้งป้ายต่าง ๆ
- หาบ้านที่เป็นบ้านของ ผู้ด้อยโอกาส เช่น ผู้พิการ เด็ก ผู้สูงอายุ
- ในขณะที่ทำแผนพยายามสังเกตการณ์รวมตัวของกลุ่มต่าง ๆ ว่ามีการรวมกลุ่มของกลุ่มใด รวมกลุ่มกันเวลาไหนและที่ไหนบ้าง
- ในขณะที่ทำแผนที่ไปหาปัจจัยเสี่ยงและปัจจัยคุ้มครอง เช่น ร้านค้าต่าง ๆ ต้องหาให้ได้ว่า ร้านค้าที่เห็น ขายอะไรบ้าง ลูกค้าส่วนใหญ่เป็นใคร บ้านที่รื้อหรือกำแพงสูง/บ้านเช่า ต้องหาว่าคนที่อยู่เหล่านี้ เป็นใคร ประกอบอาชีพอะไร เทคนิคที่ใช้ในการหาปัจจัยเสี่ยง/ปัจจัยคุ้มครอง
- เทคนิคการเข้าไปซื้อของ เลือกของในร้านด้วยการเดินรอบ ๆ
- การเข้าไปรับประทานอาหาร แล้วสอบถามว่าที่นี่มีอะไรอร่อยที่คนส่วนใหญ่ชอบทาน
- เทคนิคการสอบถาม หาปัจจัยบางอย่างที่เราไม่เห็น ไม่ทราบ แต่คิดว่าน่าจะมี “ถ้าอยากจะซื้อบุหรี่ปวดจะบอกได้ไหมว่า จะไปซื้อที่ร้านใด”
- ดูขยะ ที่อยู่ในบ้านหรือสิ่งแวดล้อม เช่น การนำขวดเบียร์มาทำรั้วบ้าน

๖.๒.๒ เครื่องมือที่ ๒ ประวัติชุมชน

ประวัติศาสตร์ชุมชน เครื่องมือนี้เป็นการเรียนรู้ต้นลึกหนาบางของชุมชนนั้น ๆ ความภาคภูมิใจของคนในชุมชนหรืออดีตที่คนในชุมชนไม่อยากจะจำ บันทึกเรื่องราว ต่าง ๆ ใน

อดีตทั้งเรื่องเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและการสาธารณสุข การใช้เครื่องมือนี้เปรียบเสมือนใช้เป็น
ใบเบิกทางเพื่อการกลมกลืนกับชุมชนนั้น ๆ จนเป็นเนื้อเดียวกันและการรู้ประวัติของชุมชนนั้นทำให้
เราได้รู้จักและเข้ากับชุมชนได้ง่ายขึ้น

- หาจากหลักฐานในหนังสือต่าง ๆ อาจหาได้จากสถานที่ที่เป็นที่เคารพ
เช่น ศาลเจ้าแม่

- สอบถามจากแกนนำชุมชนหรือผู้สูงอายุที่เป็นคนดั้งเดิม โดยใช้คำถามว่า
คนส่วนใหญ่มาจากไหน ใครอายุมากที่สุด คนที่อายุมากที่สุดอยู่ที่ไหน

- ดูจากป้ายประกาศ หรือคำกลอนต่าง ๆ

๖.๒.๓ เครื่องมือที่ ๓ โครงสร้างองค์กรชุมชน

โครงสร้างองค์กรชุมชน เครื่องมือนี้จะทำให้รู้จักกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน เพื่อ
การเข้าหาชุมชนได้ง่ายขึ้น เน้นกลุ่มที่ยังมีบทบาทซึ่งจะเป็นกลุ่มที่ถูกจัดตั้งอย่างเป็นทางการ เช่น
อบต. อสม. หรือว่าเป็นกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้นำที่ไม่มีตำแหน่งแต่ได้รับความ
เคารพนับถือจากคนในชุมชน กลุ่มเกษตรกร ฯลฯ

โครงสร้าง หมายถึง ผังที่แสดงกลไกการอยู่ร่วมกันของกลุ่มต่าง ๆ ใน
ชุมชน องค์กรชุมชน หมายถึง กลุ่มต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ที่จัดตั้งขึ้นโดยภาครัฐ หรือ จัดตั้งกันเอง
โดยชุมชน หรือร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย หรือผู้ต้อยโอกาสในชุมชน

- โครงสร้างองค์กรที่เป็นทางการ สามารถหาได้ง่ายด้วยการหาจาก
เอกสาร หลักฐานที่แต่งตั้ง คณะกรรมการต่าง ๆ

- โครงสร้างองค์กรที่ไม่เป็นทางการ อาจใช้การสอบถาม พูดคุยว่าใครเป็น
ประธานและมีกรรมการคือใครบ้าง

- การหาโครงสร้างองค์กรต่าง ๆ เหล่านี้ ควรหาว่ามีจำนวนสมาชิกเท่าไร
และใครบ้างที่เป็นสมาชิก รวมทั้งหาด้วยว่ากลุ่มแต่ละกลุ่มทำงานกับ หน่วยงานองค์กรอื่น ๆ ไต่บ้าง
จากการหาโครงสร้างองค์กรโดยการเขียนผังแสดงความสัมพันธ์ของทุกคนซึ่งจะได้เครือข่ายของบุคคล
ต่าง ๆ ดังรูป ทำให้พบปัญหา คือ บางครั้งเครือข่ายต่าง ๆ เหล่านี้มีความสัมพันธ์กันและเกี่ยวพันกับ
หลาย ๆ บุคคล ทำให้ผังโครงสร้างมองไม่ออกและไม่สามารถอ่านข้อมูลจาก โครงสร้างต่าง ๆ เหล่านี้
ได้ เทคนิคในการทำผังโครงสร้างองค์กรแบบใหม่ ด้วยการ plot โครงสร้างของแต่ละกลุ่มลงในแผนที่
เดินดิน การทำเทคนิคนี้ทำให้สามารถ ระบุสัดส่วน และการกระจายของโครงสร้างองค์กรเหล่านี้ได้

๖.๒.๔ เครื่องมือที่ ๔ ศึกษาประวัติชีวิต

ประวัติชีวิต ของคนที่เป็นตัวอย่าง มีความสามารถหรือประสบความสำเร็จ
หรืออาจจะเป็นคนที่บทบาทหน้าที่ในชุมชนมากมาย เช่น ประวัติชีวิตของหมอตำแยในหมู่บ้าน หรือ

หมอน้ำมันหมอน้ำมันด์ ก็เช่นเดียวกัน เราใช้วิธีนี้ในการเรียนรู้ ความเป็นมนุษย์จากชีวิตเป็นประวัติ บุคคลสำคัญของผู้นำที่ดี

- ใช้ข้อมูลจากโครงสร้างชุมชนต่าง ๆ ซึ่งจะมีผู้นำเลขาและกรรมการของกลุ่มต่าง ๆ นำรายชื่อพวกนี้มาเพื่อดูว่ารายชื่อพวกนี้มีนามสกุลซ้ำกัน หรือไม่ เพราะฉะนั้นทันทีที่เห็นชื่อซ้ำ คนที่เป็นชื่อซ้ำต้องไปสืบประวัติ ดังนั้นกลุ่มที่เราควรไปหาประวัติและผังเครือญาติ คือ ผู้นำรวมทั้งผู้นำ ในอดีตที่เป็นผู้สร้างการเปลี่ยนแปลง เลขของกลุ่มแต่ละกลุ่ม รวมทั้งบุคคลที่มีชื่อเป็นกรรมการซ้ำ

- ดูประวัติ และบทบาทที่เขาเป็น แล้วตรวจสอบกับคนในชุมชน

- การตรวจสอบกับคนในชุมชน อาจใช้การถามชาวบ้านด้วยคำถามว่าถ้าเมื่อมีปัญหาเรื่องเงินจะไปหาใคร ถ้ามีปัญหาเรื่องสุขภาพจะไปหาใคร ตามแนวคิด sociometric โดยจะเอามาดูใครมีชื่อมากที่สุด คนนั้นจะเป็นตัวจริงที่เป็นผู้นำ ซึ่งช่วยให้เราตัดสินใจได้ว่า เมื่อมีเวลาจำกัดงบประมาณจำกัด เราควรทำงานกับใคร

นอกจากนั้นเวลาเราคุยกับเขา เราจะรู้ว่าเขาเก่ง ดูได้จากการคุย

๑) ประโยคที่เขาพูดเป็นประโยคที่มีความมั่นใจ

๒) ขึ้นต้นกับลงท้ายไปด้วยกัน คนที่มีการเรียบเรียงในสมองได้ คนนั้นจะเป็นคนที่มีศักยภาพ

๓) เล่าเรื่องได้ พูดประโยคที่รู้เรื่องและเล่าเรื่องได้และสามารถสะท้อน

สังเคราะห์ได้หรือว่าพูดแล้วกินใจ

คนที่เป็นผู้ที่มีจิตสาธารณะจะมีทักษะ

๑) ทักษะในการเล่าเรื่อง

๒) ทักษะในการสื่อสาร

๓) ทักษะในการเรียนรู้ – พูดอะไรจะตอบตรงประเด็น

๔) ทักษะที่อยู่กับคนอื่น สังเกตจากเวลาเล่าเรื่องอะไรก็จะให้เกียรติคนอื่น

และมีจิตสาธารณะ ของคนตอบก็จะบอกได้ว่า เขาทำอะไรกับใคร จะเล่าเรื่องถึงคนที่เขาไม่มี จะไม่เล่าเรื่องของตัวเองและจะระแวงระวัง ให้เกียรติคนอื่น

๖.๒.๕ เครื่องมือที่ ๕ ผังเครือญาติ

ผังเครือญาติจะบอกความสัมพันธ์ของกลุ่มคนในครอบครัวหรือในวงศ์สกุลเดียวกัน ว่าใครเป็นใครกันบ้าง มีความผูกพันกันระดับใดใน ผังเครือญาติอาจบอกได้ถึงระบบองค์รวมทางวัฒนธรรม

๖.๒.๖ เครื่องมือที่ ๖ ปฏิทินชุมชน

ปฏิทินชุมชน เป็นเครื่องมือในการทำความเข้าใจวิถีชีวิต การเข้าใจวิถีชีวิตของคนในชุมชนเป็นรากฐานสำคัญของการทำขบวนการเชิงรุกโดยอาศัยปฏิทินชุมชนเราจะหาจังหวะสำหรับการทำขบวนการเชิงรุกใด ๆ กับชุมชนได้อย่างเหมาะสม เช่น หากรู้ว่าในชุมชนจะเกี่ยวข้าวกันช่วงไหนก็พยายามหลีกเลี่ยงการรณรงค์ต่าง ๆ ปฏิทินชุมชนทำให้เข้าถึงกับการทำงานหน้าที่ได้รับผิดชอบของคนในชุมชนมากขึ้น ทำให้รู้ว่าแต่ละวัน เดือน ปีจะแก้ไขและสามารถพบปะชุมชนได้ที่ไหน อย่างไร

ปฏิทินสามารถบอกถึง “ความเป็นของชุมชน” ได้ บอกถึงช่วงเวลาในแต่ละชุมชนดำเนินการทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ช่วงเวลาการทำงาน เป็นต้น ปฏิทินชุมชนสามารถทำให้เจ้าหน้าที่สามารถทำงานเชิงรุกได้ เช่น ในตำบลหนึ่งซึ่งมีหลายหมู่บ้าน การรวมตัวกันของแต่ละหมู่บ้านนั้นอาจจะแตกต่างกันขึ้นอยู่กับข้อตกลงของหมู่บ้านนั้น ๆ แต่ถ้าหากเราใช้ปฏิทินชุมชนมาวิเคราะห์เราจะทราบกิจกรรมบางกิจกรรมหรือบางเทศกาลที่คนทั้งตำบลมารวมกัน การทำงานตามปฏิทินชุมชนจะสามารถทำให้เข้าถึงชุมชนได้มากขึ้น

๖.๒.๗ เครื่องมือที่ ๗ ในที่นี้คณะวิจัยปรับจากเครื่องมือแบบเดิมเป็นการสัมภาษณ์ผู้นำในด้านการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อระบบองค์กรรวมทางวัฒนธรรมด้วยตัวชี้วัดจากแนวคิดข้างต้น^๕

โดยเฉพาะระบบที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ บางครั้งอาจได้ข้อมูลจากส่วนอื่น ๆ เช่น การสำรวจชุมชนแล้วพบสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านเคารพบูชา หากมีการขอหวยที่อาจแสดงถึงภาวะเศรษฐกิจของคนในชุมชนนั้น จากนั้นเราต้องหาข้อมูลเพิ่มเติมได้จากทุกระบบกองทุนในหมู่บ้านหรือระบบเงินนอกระบบ

ระยะดำเนินการวิจัย (Research Phase) ประกอบด้วยขั้นตอนย่อยคือ

๑. การศึกษาชุมชน

เบื้องต้นคณะวิจัยใช้การวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) เพื่อศึกษารวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันการดำเนินการวิจัยไม่มีการสร้างสถานการณ์ เพื่อศึกษาผลที่ตามมาแต่เป็นการค้นหาข้อเท็จจริงหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอยู่แล้วจากสนาม^๖ ร่วมกับการประเมินชุมชนแบบเร่งด่วนเชิงชาติพันธุ์วรรณา (RECAP : Rapid Ethnography Community) อันเป็นหนึ่งในวิทยาการวิจัยทางมานุษยวิทยาที่ทำให้คน (บุคลากร) หรือนักวิจัย ซึ่งวิธีการนี้ได้เข้าถึงข้อมูลที่เป็น

^๕ ดูปทที่ ๒

^๖ “การวิจัยเชิงสำรวจ,” http://hq.prd.go.th/plan/ewt_dl_link.php?nid=๒๒๘๔ (สืบค้นเมื่อ ๒๕ มกราคม ๒๕๕๙).

การสรุปและตีความประสบการณ์ของคน จากสถานการณ์ที่เป็นบริบททางสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครองและสภาวะของชุมชนท้องถิ่นได้ใกล้เคียงจากสถานการณ์จริงมากที่สุด ทั้งนี้ เป็นเพราะการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนาแบบเร่งด่วน ให้ความสำคัญกับการให้ความหมายและการตีความสถานการณ์จากผู้ที่อยู่ร่วมโดยตรงและโดยอ้อมในสถานการณ์นั้น ๆ ภายใต้อผลกระทบของบริบทของชุมชนท้องถิ่นดังกล่าว ทำให้เห็นภาพรวมของผู้เกี่ยวข้องต่อสถานการณ์นั้น ๆ เมื่อสรุปการวิจัยชุมชนจะทำให้เห็นมุมมองของคนในชุมชนชัดเจน หากต้องการข้อมูลที่แสดงทุนทางสังคมและศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชนและการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นแล้ว การเปิดโอกาสให้คนในชุมชนทั้งที่อาจเป็นทุนทางสังคมและองค์ประกอบอื่นของศักยภาพของชุมชนได้เข้าร่วมในกิจกรรมการวิจัยชุมชนจะทำให้การเข้าถึงข้อมูลมีมากขึ้น และในทางกลับกันยังสามารถให้กระบวนการวิจัยชุมชนนี้สร้างกระบวนการเรียนรู้ข้อมูลในคนกลุ่มต่าง ๆ ที่เป็นทุนทางสังคมของชุมชนได้ด้วย^{๑๐}

การวิจัยชุมชนด้วยวิธีการเชิงชาติพันธุ์วรรณนาแบบเร่งด่วน สามารถอธิบายได้ สองส่วน คือ ส่วนที่ ๑ องค์ประกอบของคนและข้อมูล และส่วนที่ ๒ กระบวนการและวิธีการ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ส่วนที่ ๑ องค์ประกอบของคนและข้อมูล การวิจัยชุมชนเป็นกระบวนการเรียนรู้ทุนทางสังคมและศักยภาพของชุมชนท้องถิ่น ผ่านกระบวนการสอบถามประสบการณ์และสรุปทเรียนในการจัดการกับสถานการณ์ต่าง ๆ ของคนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้สามารถสร้างข้อสรุป ๒ ส่วนคือ ทุนทางสังคมและศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นที่แสดงให้เห็น คนสำคัญ กลุ่มทางสังคม องค์กรชุมชน หมู่บ้านเข้มแข็ง เครือข่ายทั้งภายในพื้นที่และระหว่างพื้นที่ ทรัพยากรและโครงสร้างด้านต่าง ๆ ของชุมชน ความสามารถในการจัดการและวิธีการหรือแนวทางในการแก้ปัญหา การพัฒนางานและกิจกรรมใหม่ของชุมชน ตลอดจนผู้มีส่วนสนับสนุนหรือรับประโยชน์จากกระบวนการจัดการของทุนทางสังคมและศักยภาพของชุมชนท้องถิ่น

ประสบการณ์การพัฒนาชุมชนที่ผ่านมาเป็นที่ยอมรับโดยทั่วกันว่า ตำบลเป็นอาณาเขตที่ประกอบด้วยหน่วยชุมชนและโครงสร้างของระบบการจัดการครบถ้วน จนกล่าวได้ว่า มีศักยภาพในการจัดการปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ได้ครอบคลุมทุกด้าน (ด้านสังคม เศรษฐกิจ สุขภาพ การจัดการสภาวะแวดล้อมและการเมืองการปกครอง) ทั้งนี้รวมหมายถึงเขตพื้นที่รับผิดชอบของแต่ละองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้วย กระบวนการวิจัยชุมชน จึงใช้พื้นที่เขตรับผิดชอบของแต่ละองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นหน่วยของการศึกษา โดยสามารถสรุปองค์กรหลักในการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งในพื้นที่ ได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ

^{๑๐} ขนิษฐา นันทบุตร และคณะ, “คู่มือการพัฒนาทักษะการวิจัยชุมชนด้วยการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนาแบบเร่งด่วน,” (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), ๒๕๕๖), ๗.

(๑) กลุ่มองค์กรในชุมชนที่เป็นภาคประชาชน ทั้งคนสำคัญ (คนดี คนเก่ง แกนนำ ผู้นำ) และกลุ่มทางสังคมหรือองค์กรชุมชน เช่น กลุ่มอาชีพ กลุ่มอาสาสมัคร กองทุน สถาบันการเงินหรือกลุ่มออมทรัพย์ วัดหมู่บ้าน เป็นต้น

(๒) กลุ่มองค์กรหรือหน่วยงานรัฐและเอกชน ทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่ที่หนุนเสริมการเพิ่มศักยภาพของชุมชนท้องถิ่น เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล โรงเรียน ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก เป็นต้น ซึ่งสามารถเข้าร่วมในกระบวนการวิจัยชุมชน ทั้งในฐานะผู้วิจัยและผู้ให้ข้อมูลหลักได้ ทั้งนี้ในส่วนประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากการจัดการสถานการณ์ในชุมชนต้องเข้าร่วมในบทบาทของผู้ให้ข้อมูลด้วย

สำหรับองค์กรหรือหน่วยงานที่หนุนเสริมพื้นที่ให้เกิดการรวมกลุ่มกันสร้างงานและกิจกรรมเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตและวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชนในพื้นที่ อาจได้แก่ หน่วยงานรัฐที่มีปฏิบัติการในพื้นที่ เช่น พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล องค์กรพัฒนาเอกชน สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ เป็นต้น ถือเป็นผู้เกี่ยวข้องกับสถานการณ์การจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งสามารถเข้าร่วมในกระบวนการวิจัยในบทบาทผู้ให้ข้อมูลได้

ผู้เข้าร่วมในกระบวนการวิจัยชุมชนจะสามารถกำหนดบทบาทตนเองในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นต่อไปได้ในฐานะทุนทางสังคมและศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นด้วย ดังนั้นกระบวนการวิจัยนี้จึงเป็นการค้นหาทุนทางสังคมและศักยภาพของชุมชนท้องถิ่น ที่สร้างกระบวนการเรียนรู้ สร้างการมีส่วนร่วมและเพิ่มศักยภาพได้ด้วย

ส่วนที่ ๒ กระบวนการและวิธีการวิจัยการออกแบบกระบวนการวิจัยชุมชนและการเลือกใช้วิธีการวิจัยจึงควรสัมพันธ์กับกระบวนการนำใช้ทุนทางสังคมและศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นด้วย อันเป็นวงจรที่สรุปจากการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติการจริงในพื้นที่ ประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ ๓ ขั้นตอน ได้แก่

(๑) การรับรู้ กระบวนการผลักดันให้เกิดการรับรู้ร่วมกันขององค์กรหลักในชุมชน เน้นที่การรับรู้สถานการณ์ของปัญหาตลอดจนความจำเป็นในการพัฒนางานและศักยภาพของชุมชนท้องถิ่น ทั้งนี้อาศัยการสร้างและพัฒนากระบวนการแลกเปลี่ยนข้อมูล ข้อความรู้ ข่าวสาร ในพื้นที่อย่างเป็นระบบ โดยใช้ระบบการสื่อสารเป็นเครื่องมือ ตั้งแต่การค้นหาเนื้อหาที่มีความไวต่อการรับรู้ของคนต่างกลุ่มกัน การสร้างสื่อที่เหมาะสมและวิธีการหรือช่องทางในการสื่อสารทุกรูปแบบอย่างเป็นระบบ เช่น การประชุมผู้นำ การจัดเวทีประชาคม การประชุมสภาท้องถิ่น การประชุมหัวหน้าครอบครัว การประชุมกลุ่มต่าง ๆ เครือข่าย การบอกผ่านปากต่อปาก สภากาแพ สภาแม่บ้าน รายการวิทยุชุมชน จดหมายข่าว website หนังสือพิมพ์ เป็นต้น

(๒) การเรียนรู้ การสร้างบทเรียนหรือประสบการณ์เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ของ ทุนทางสังคมและประชาชนในพื้นที่ใน ๒ ทิศทางคือ การเรียนรู้ผลกระทบของสถานการณ์ชุมชนต่อชีวิต

ความเป็นอยู่ของคนในพื้นที่ และการเรียนรู้ทางออกและแนวทางการจัดการกับสถานการณ์และปัจจัยต่าง ๆ การเรียนรู้วิธีการทำงานของคนในแต่ละองค์กรทั้งในพื้นที่และองค์กรสนับสนุนจากนอกพื้นที่ เป็นต้น โดยวิธีการที่เลือกใช้อาจเป็นการจัดประสบการณ์ในสถานการณ์จริง การเสริมพลังในการสรุปบทเรียนถอดบทเรียนจากประสบการณ์ และการจัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์และเรียนรู้บทเรียน เช่น สภาสภาแพ เวทีประชาคม เวทีสภาผู้นำ การประชุมกลุ่ม เวทีประชุมวิชาการ เป็นต้น

(๓) การจัดการให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เป็นการจัดการนำทุนทางสังคมและศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นมาใช้ ด้วยการสร้างรูปธรรมการพัฒนาหรือกิจกรรมที่นำไปสู่การจัดการปัญหาและผลกระทบที่เกิดจากโครงสร้างทางกายภาพ สังคม เศรษฐกิจ สุขภาพ การจัดการสภาวะแวดล้อม และการเมืองการปกครอง เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง อย่างน้อย ๓ ทิศทาง ได้แก่ ๑) การเปลี่ยนวิธีการทำงานขององค์กรให้เน้นการทำงานเชิงระบบ สร้างงานให้เป็นระบบ ที่เชื่อมต่อการทำงานกับองค์กรหรือหน่วยงานอื่น ในแนวทางที่เป็นการสานงานกันมากกว่าการทำงานซ้อนทับกัน และพัฒนาต่อยอดงานได้ ๒) การใช้ข้อมูลประกอบการปรับวิถีการดำเนินชีวิตและวิธีการทำงาน และ ๓) การเสริมความเข้มแข็งให้ความสัมพันธ์ของตนกับสังคมและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการปรับบทบาทการอยู่ร่วมกันในสังคมชุมชนของตนและการร่วมมือกันของทุนทางสังคมและการใช้ศักยภาพของชุมชนท้องถิ่น ในการยกระดับการแก้ปัญหาหรือต่อยอดงานเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนได้

ดังนั้น กระบวนการวิจัยชุมชนหากออกแบบกิจกรรมให้ตอบสนองทั้ง ๓ ขั้นตอน ของการนำใช้ทุนทางสังคมและศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นด้วย จะทำให้สามารถค้นหาและเสริมแรงทุนทางสังคมและศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นได้พร้อม ๆ กัน

กระบวนการวิจัยชุมชนด้วยวิธีการเชิงชาติพันธุ์วรรณาแบบเร่งด่วน ทำได้ด้วยวิธีการเก็บข้อมูลที่คนในชุมชนคุ้นเคยเป็นอย่างดี โดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ๓ วิธี ดังนี้

(๑) การสังเกต เพื่อให้ได้ข้อมูลอย่างละเอียดในสถานการณ์การจัดการตนเองของทุนทางสังคมและศักยภาพของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งใช้ทักษะที่คนมีและใช้เป็นประจำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนในชุมชนเดียวกันที่มีความใกล้ชิดและมีการทำกิจกรรมร่วมกัน ทำให้เห็นทั้งพฤติกรรม การกระทำที่เชื่อมโยงกับความคิดได้ใกล้เคียงความจริงมากที่สุด โดยนักวิจัยชุมชนทำการสังเกตสถานการณ์ที่เกิดขึ้นของการอยู่ร่วมกันในชุมชนหรือการทำงานร่วมกัน ตลอดจนการจัดการงานและกิจกรรมต่าง ๆ ของทุนทางสังคมต่าง ๆ เป็นปรากฏการณ์ที่แสดงปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกันเองหรือปฏิสัมพันธ์ของคนกับสิ่งแวดล้อมและโครงสร้างอื่น ๆ ของชุมชน

(๒) การสัมภาษณ์เจาะลึก เป็นการใช้ทักษะการพูดคุย ให้อธิบายสถานการณ์จากผู้มีประสบการณ์ตรงและอ้อมและผู้เกี่ยวข้องที่ได้ประโยชน์หรือผลกระทบจากสถานการณ์ที่เกิดขึ้น โดยเก็บข้อมูลที่เป็นความคิดเห็น และความรู้สึกที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์นั้น ๆ เป็นการซักถามเพื่อให้เข้าใจความคิดที่อธิบายการกระทำหรือพฤติกรรมบางอย่าง ด้วยบอกเล่าให้ละเอียดและ

ครอบคลุมทุกแง่มุม โดยนักวิจัยชุมชนทำการสัมภาษณ์แกนนำและคนในชุมชนผู้มีประสบการณ์ตรง และอ้อมในสถานการณ์หรือการสอบถามข้อมูลเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นที่ได้ประสบหรือเกี่ยวข้องกับ เหตุการณ์นั้น ซึ่งทำให้ได้ข้อมูลทั้งที่มาที่ไปของเรื่องและภาพผลกระทบที่เกิดขึ้นด้วย

(๓) การสนทนา พูดคุย ปรีกษาหารือของผู้ให้ข้อมูลหลายคน โดยนักวิจัยชุมชน จัดให้มีการเสวนาของผู้ให้ข้อมูล ในประเด็นที่ต้องการหาข้อสรุป ที่วิเคราะห์มาจากการนำใช้ข้อมูล การสังเกตและการสัมภาษณ์เจาะลึก โดยที่นำคนในเหตุการณ์มาทบทวนความเข้าใจต่อเหตุการณ์ และหาคำอธิบายร่วมกัน ทำให้ได้รายละเอียดของข้อมูลส่วนที่อาจเก็บข้อมูลตกหล่นจากการสังเกต หรือ สัมภาษณ์พูดคุยเป็นรายคน และความคิดหรือคำอธิบายร่วมที่เป็นข้อสรุปที่ยอมรับได้ของผู้เกี่ยวข้องทั้งหลาย นักวิจัยชุมชนอาจจัดเวทีให้ผู้มีประสบการณ์ตรงแกนนำทุนทางสังคมและ ผู้เกี่ยวข้อง แลกเปลี่ยนข้อมูลในสถานการณ์เดียวกัน และสถานการณ์ที่เชื่อมโยงกัน พร้อมทั้งหา ข้อสรุป หรือข้อตกลงจากการเสวนา

ภาพที่ ๔๕ การจัดเวทีประชุมกลุ่มย่อยเพื่อนำเสนอแนวทางการปรับปรนทางวัฒนธรรมในแม่สาย-ท่าซี้เหล็ก ณ ห้องประชุมธารา โรงแรมปิยะพรพาวิลเลี่ยน อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ในวันที่ ๒๑ กรกฎาคม ๒๕๕๙

การรวบรวมข้อมูลทั้ง ๓ วิธี สามารถเชื่อมโยงกับกระบวนการนำใช้ทุนทางสังคมและ ศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี ในรูปแบบการนำทุนทางสังคม ผู้ได้รับประโยชน์และ ผู้เกี่ยวข้อง มาให้ความเห็น แจกแจง และอธิบายจากมุมมองและประสบการณ์ของแต่ละคน จนทำให้ ภาพรวมทุนทางสังคมและศักยภาพของชุมชนปรากฏชัดเจนมากขึ้นเป็นลำดับ ดังได้กล่าวแล้ว ส่วน การวิเคราะห์ข้อมูลเน้นการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ดังนี้

(๑) การจัดกลุ่มข้อมูลจากผู้ร่วมในกระบวนการวิจัยที่เป็นผู้ให้ข้อมูล การ เทียบเคียงความเหมือนและความต่างของข้อมูล ซึ่งใช้ตารางการวิเคราะห์เป็นเครื่องมือ

(๒) การจัดลำดับและขั้นตอน พร้อมทั้งแบบแผนการเกิดขึ้นของสถานการณ์ โดย ใช้การจัดแบ่งเวลา แผนผังขั้นตอน แผนผังการจัดกลุ่มและความสัมพันธ์ แผนภาพองค์ประกอบ

(๓) การแสดงความสัมพันธ์ของสาระสำคัญของสรุปสถานการณ์ ด้วยการ ใช้ แผนผังแสดงโยงใยความสัมพันธ์ของทุนทางสังคมและศักยภาพของชุมชนท้องถิ่น

(๔) การแจกแจงรายละเอียดของสถานการณ์หรือประเด็นที่เป็นสาระสำคัญของ สรุปสถานการณ์ การค้นหาสาระเฉพาะที่เกิดขึ้นภายใต้บริบทของสังคมวัฒนธรรมของพื้นที่ ด้วยการ เขียนสรุปแจกแจงสถานการณ์ตามมุมมองคนในชุมชน ในที่นี้คือรายงานการวิจัยชุมชนที่แสดงทุนทาง สังคมและศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการตนเองเพื่อแก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการ ของชุมชน^{๑๑}

๒. การเก็บข้อมูลภาคสนาม

เมื่อลงพื้นที่เพื่อทำการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยจะหยุดพักการใช้แนวคิดหรือทฤษฎีที่ ได้ศึกษามาไว้ชั่วคราว โดยนำตัวเองเข้าไปสัมผัสปรากฏการณ์และพยายามเข้าใจถึงวิธีอธิบาย ปรากฏการณ์แบบคนใน (insider) โดยใช้วิธีการสังเกตและการสัมภาษณ์เป็นหลักในการเก็บรวบรวม ข้อมูล คณะวิจัยจึงทำการศึกษาเชิงลึกด้วยวิธีวิทยาการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography Research Method) ตามแนววิธีการของชาย โปธิสิตา^{๑๒} ให้ความหมายของชาติพันธุ์วรรณาไว้ว่า หมายถึง กระบวนการสังเกตพฤติกรรม และวิถีชีวิตของกลุ่มทางสังคมและวัฒนธรรมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แล้วรายงานโดยละเอียดถึงพฤติกรรม ความเชื่อ ความรู้ ความเข้าใจ ทักษะคติ ตลอดจนค่านิยมอันเป็น ผลมาจากพฤติกรรมของคนในกลุ่มนั้น ๆ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ชาติพันธุ์วรรณาเป็นการพรรณนาถึง วิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมของคนในสังคมใดสังคมหนึ่ง โดยปกติ นักชาติพันธุ์วรรณากับนักมานุษยวิทยา เป็นคน ๆ เดียวกัน ทั้งนี้ก็เพราะชาติพันธุ์วรรณาเป็นวิธีการอย่างหนึ่งที่นักมานุษยวิทยาใช้ศึกษา

^{๑๑} ขนิษฐา นันทบุตร และคณะ, “คู่มือการพัฒนาทักษะการวิจัยชุมชนด้วยการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาแบบเร่งด่วน”, ๗-๑๑.

^{๑๒} apple_cpe [นามแฝง], “การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา,” GotoKnow, <https://www.gotoknow.org/posts/๔๐๑๑๕๙> (สืบค้นเมื่อวันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๕๘): อ้างถึงใน ชาย โปธิสิตา, ศาสตราจารย์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๘), ๓๔.

“วัฒนธรรม” ของคนในสังคมควบคู่ไปกับแนวของศุภกิจ วงศ์วิวัฒนุกิจ^{๑๓} ที่กล่าวไว้ว่า Ethnography เป็นการศึกษาทางชนชาติวิทยาและการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาเป็นแนวทางหนึ่งในการวิจัยเชิงคุณภาพที่มุ่งอธิบายและตีความข้อมูลทางสังคม เจตคติ ความเชื่อ ความรู้สึก วัฒนธรรม และพฤติกรรมของมนุษย์ โดยมีวิธีการเก็บข้อมูลหลาย ๆ วิธีในทุกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เพื่อได้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม และวิถีการดำเนินชีวิตที่เป็นปัจจัยผลักดันให้เกิดการแสดงออกของความรู้สึก และพฤติกรรมต่าง ๆ ของประชากรจนได้ข้อมูลเพียงพอที่จะนำไปวิเคราะห์ แปลผล สรุปผลการวิจัยได้นั่นเอง

จะเห็นได้ว่า การศึกษาวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาเป็นการศึกษาที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวัฒนธรรมของกลุ่มชนหรือสังคมไม่ใช่บุคคล ถึงแม้พัฒนาการของการศึกษาจะเปลี่ยนแปลงอย่างไร จุดมุ่งหมายของการศึกษาก็ยังไม่เปลี่ยนแปลง ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าการศึกษาวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณามีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพฤติกรรมของกลุ่มชนหรือสังคม ผู้วิจัยจะใช้ประโยชน์จากข้อมูลในการอธิบายและตีความผลของการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมเป็นวิธีการหลักและใช้วิธีการอื่น ๆ ร่วมด้วย เพื่อให้มีความเที่ยง (Reliability) และความตรง (Validity) ในเรื่องที่ศึกษา โดยมีผู้วิจัยเป็นเครื่องมือหลักที่สำคัญในการเก็บข้อมูล วิธีการวิจัยแบบนี้เหมาะสำหรับแสวงหาความรู้ประเด็นใหม่ ๆ หรือ ความรู้ที่ยังมีข้อมูลจำกัด เกี่ยวกับกลุ่มทางสังคมและวัฒนธรรมที่เรายังไม่คุ้นเคย วิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณามีข้อจำกัดของการนำไปใช้งานที่จะต้องใช้เวลาในการเก็บข้อมูลภาคสนามเป็นเวลานาน มีความยุ่งยากในการวิเคราะห์และตีความของผลการศึกษา แต่ก็ก็เป็นสิ่งที่ท้าทายและเป็นทางเลือกให้นักวิจัยได้สืบค้นหาความรู้ได้อย่างลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น รวมไปถึงการอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทางสังคมตรงตามความเป็นจริงมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ดีคณะวิจัยไม่อาจแฝงตัวเองเข้าไปคลุกคลีอยู่กับประชากรที่ศึกษาได้เป็นระยะเวลาตามแนวคิดของทั้งสองข้างต้น ด้วยเพราะข้อจำกัดด้านการทำงานของคณะวิจัย แต่ถึงกระนั้นคณะวิจัยก็พยายามสร้างเครือข่ายในพื้นที่ศึกษาไว้เพื่อคอยรับข่าวสาร/ข้อมูลของการจัดงานพิธีตามปฏิทินวัฒนธรรมของพื้นที่ศึกษา ซึ่งคณะวิจัยเห็นว่าเป็นหนทางหนึ่งที่จะทำให้การเก็บรวบรวมข้อมูลได้ครบถ้วน รอบด้านมากขึ้น ด้วยตระหนักเสมอว่าวิธีการเก็บข้อมูลที่เคร่งครัดจากสนาม แบบหลีกเลี่ยงอคติและให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง การวิเคราะห์ข้อมูลเน้นการพรรณนาและการวิเคราะห์ที่เน้นปัจจัยทางวัฒนธรรมและสังคมเป็นตัวแปรสำคัญ จะช่วยให้คณะวิจัยมีข้อมูลในการอธิบายและตีความผลของการวิจัยที่ถูกต้อง^{๑๔}

^{๑๓} apple_cpe [นามแฝง], เรื่องเดียวกัน: อ้างถึงใน ศุภกิจ วงศ์วิวัฒนุกิจ, *พจนานุกรมศัพท์การวิจัยและสถิติ*, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), ๙๐-๙๑.

^{๑๔} apple_cpe [นามแฝง], “การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา,” GotoKnow, <https://www.gotoknow.org/posts/๔๐๑๑๕๙> (สืบค้นเมื่อวันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๕๘).

ภาพที่ ๔๖ คณะวิจัยร่วมสังเกตการณ์งาน
เข้าพรรษาวัดพาราระแข่ง แขวงท่าชีเหล็ก
สหภาพเมียนมา

ภาพที่ ๔๗ คณะวิจัยร่วมพูดคุยกับชาวบ้าน
ห้วยไคร้ แขวงท่าชีเหล็ก สหภาพเมียนมา

ภาพที่ ๔๘ คณะวิจัยสัมภาษณ์ญาติพี่น้องของ
สำอาง บ่านปายางผาแตก ตำบลเวียงพางคำ
อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ณ วันที่ ๙
เมษายน ๒๕๕๙

ภาพที่ ๔๙ คณะวิจัยเข้าร่วมสังเกตการณ์งาน
ปอยสำอาง บ่านปายางผาแตก ตำบลเวียงพางคำ
อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ณ วันที่ ๑๐
เมษายน ๒๕๕๙

ตารางที่ ๑

วันที่การลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนาม

วัน/เดือน/ปี	รายละเอียดการลงพื้นที่ภาคสนาม
๒๐ มกราคม ๒๕๕๙	เข้าร่วมเวทีกิจกรรมสำรวจความต้องการของชุมชนในเทศบาลตำบลแม่สาย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ณ ห้องประชุมธารา โรงแรมปิยะพรพาวิลเลียน อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย
๒๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙	ลงพื้นที่แจกหนังสือขออนุญาตลงพื้นที่ตำบลแม่สายและตำบลเวียงพางคำ อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย
๓๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙	ลงพื้นที่แจกหนังสือขออนุญาตลงพื้นที่ตำบลโป่งผา อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย
๓ มีนาคม ๒๕๕๙	ลงพื้นที่ชุมชนบ้านป่ายางผาแตก ม.๑๐ ตำบลเวียงพางคำ
๑๔ มีนาคม ๒๕๕๙	ลงพื้นที่ชุมชนบ้านสันทรายใหม่ ม.๑๑ ตำบลแม่สาย
๑๗ มีนาคม ๒๕๕๙	ลงพื้นที่ชุมชนบ้านเกาะทราย ม.๗ ตำบลแม่สาย
๑ เมษายน ๒๕๕๙	ลงพื้นที่ชุมชนบ้านสันผักอี๋ ม.๓ ตำบลแม่สาย
๙ เมษายน ๒๕๕๙	ลงพื้นที่ชุมชนร่วมงานประเพณีปอยส่างลอง บ้านป่ายางผาแตก ม.๑๐ ตำบลเวียงพางคำ
๑๐ เมษายน ๒๕๕๙	ลงพื้นที่ชุมชนร่วมงานประเพณีปอยส่างลอง บ้านป่ายางผาแตก ม.๑๐ ตำบลเวียงพางคำ
๓ พฤษภาคม ๒๕๕๙	ลงพื้นที่ชุมชนบ้านน้ำจังก์กลาง ม.๑๒ ตำบลโป่งผา
๕ พฤษภาคม ๒๕๕๙	ลงพื้นที่ชุมชนบ้านสันทรายปุยี่ ม. ๔ ตำบลโป่งผา
๑๗ พฤษภาคม ๒๕๕๙	ลงพื้นที่ชุมชนบ้านป่ายางใหม่ ม.๔ ตำบลเวียงพางคำ
๑๙ พฤษภาคม ๒๕๕๙	ลงพื้นที่ชุมชนบ้านเหมืองแดง ม.๒ ตำบลแม่สาย
๑๙ กรกฎาคม ๒๕๕๙	ลงพื้นที่ชุมชนบ้านห้วยไคร้ วัดพาราระแข่งและวัดพระธาตุโมนิน แขวงท่าซี้เหล็ก รัฐฉาน สหภาพเมียนมา
๒๑ กรกฎาคม ๒๕๕๙	จัดเวทีประชุมกลุ่มย่อยเพื่อนำเสนอแนวทางการปรับปรนทางวัฒนธรรมในแม่สาย-ท่าซี้เหล็ก ณ ห้องประชุมธารา โรงแรมปิยะพรพาวิลเลียน อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย

๓. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ในขั้นตอนของการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างเพื่อเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant) คณะวิจัยใช้เทคนิคการสุ่มตัวอย่างแบบลูกโซ่ (Snowball Sampling) ที่เป็นการเลือกกลุ่มตัวอย่างโดยอาศัยการแนะนำของผู้ให้ข้อมูลที่ได้เก็บข้อมูลไปแล้ว ซึ่งเป็นการเลือกตัวอย่างในลักษณะแบบต่อเนื่อง โดยที่ตัวอย่างแรกจะเป็นผู้ให้คำแนะนำในการเลือกตัวอย่างถัดไป และมีการแนะนำต่อไปจนกระทั่งได้ขนาดตัวอย่างตามที่ผู้วิจัยต้องการ^{๑๕} เช่น นักวิจัยได้พบนาย ก. ที่มีคุณลักษณะตรงกับกลุ่มตัวอย่างที่ต้องการศึกษา นักวิจัยได้เข้าไปสัมภาษณ์เก็บข้อมูล จากนั้นนักวิจัยให้ นาย ก. แนะนำเพื่อนหรือคนรู้จักที่มีลักษณะตรงกับที่นักวิจัยต้องการ แล้วจดชื่อพร้อมที่อยู่ติดต่อได้ไว้ ผู้วิจัยทำแบบนี้ไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งได้กลุ่มตัวอย่างครบตามจำนวนที่ต้องการ วิธีนี้ผู้วิจัยจะได้กลุ่มตัวอย่างมาจากการแนะนำต่อ ๆ กันของผู้ให้ข้อมูลแรก ๆ ผู้ให้ข้อมูลใน ๑ คนอาจจะไม่ได้แนะนำแค่คนเดียว ดังนั้นขนาดของกลุ่มตัวอย่างจะเพิ่มขึ้นทุกครั้งที่ได้ไปสัมภาษณ์เก็บข้อมูล เหมือนกับก้อนหิมะที่ยิ่งกลิ้งไปลูกหิมะก็จะยิ่งใหญ่ขึ้น ทำเช่นนี้เรื่อยไปจนกระทั่งได้ขนาดตัวอย่างตามที่ผู้วิจัยต้องการ ดังนั้นวิธีนี้ถึงได้ใช้คำว่า Snowball Sampling^{๑๖}

๔. ตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากภาคสนาม

หลังจากที่ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลแล้ว จะต้องทำการตรวจสอบข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งบางครั้งอาจทำไปพร้อมกับการเก็บรวบรวมข้อมูลก็ได้ ในขั้นตอนนี้คณะวิจัยจึงทำการสังเคราะห์และวิเคราะห์ข้อมูลเน้นการพรรณนา การวิเคราะห์ข้อมูลของการวิจัย จะกระทำทั้งในส่วนสถานภาพปัจจุบันและแนวทางการปรับปรุงพัฒนาวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ เริ่มด้วยการนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้มาจัดเก็บให้เป็นระบบ กระนั้นก็ตามก่อนการวิเคราะห์ ตีความและสรุปผลการศึกษา คณะวิจัยจึงทำการตรวจสอบข้อมูลด้วยเทคนิคสามเส้า^{๑๗}

๔.๑ ด้านข้อมูล แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ (ก) ด้านเอกสาร ใช้การรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกันที่มาจากแหล่งเดียวกัน จะเน้นการตรวจสอบข้อมูลที่ได้มาจากแหล่งต่าง ๆ นั้นมีความเหมือนกันหรือไม่ ซึ่งถ้าทุกแหล่งข้อมูลพบว่าได้ข้อค้นพบมาเหมือนกัน แสดงว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มา มีความถูกต้อง และ (ข) ด้านบุคคล ใช้การรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกันจากบุคคลหลายคน ได้แก่ นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญ กล่าวคือ ถ้าข้อมูลต่างเวลากันจะเหมือนกันหรือไม่ ถ้าข้อมูลต่างสถานที่จะเหมือนกันหรือไม่และถ้าบุคคลผู้ให้ข้อมูลเปลี่ยนไปข้อมูลจะเหมือนเดิมหรือไม่

^{๑๕} เทพศักดิ์ บุญยรัตพันธุ์, "Sampling Method," <http://www.drmanage.com/index.php?lay=show&ac=article&id=๕๓๘๖๓๕๑๙๗> (สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๓ สิงหาคม ๒๕๕๙).

^{๑๖} ฉัตรศิริ ปิยะพิมลสิทธิ์, "การสุ่มตัวอย่าง (Sampling)," <http://www.watpon.com/Elearning/res๒๒.htm> (สืบค้นเมื่อ ๓๐ ธันวาคม ๒๕๕๘).

^{๑๗} สุภางค์ จันทวานิช, *วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗), ๓๑-๓๒.

๔.๒ ด้านผู้วิจัย ใช้ข้อมูลจากผู้วิจัยหลายคนที่วิจัยเรื่องเดียวกัน จะเน้นการตรวจสอบจากผู้วิจัยหรือผู้เก็บข้อมูลต่างคนกันว่าได้ค้นพบที่เหมือนกันหรือแตกต่างกันอย่างไร ซึ่งถ้าผู้วิจัยหรือผู้เก็บข้อมูลทุกคนพบว่าข้อค้นพบที่ได้มามีความเหมือนกัน แสดงว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มามีความถูกต้อง^{๑๘}

๔.๓ ด้านทฤษฎี ได้ใช้ทฤษฎีตามที่กล่าวไว้ในบทที่ ๒ เป็นเครื่องตรวจสอบ จะเน้นการตรวจสอบว่าถ้ามีการใช้ทฤษฎีที่หลากหลายแล้วข้อมูลที่ได้มาเป็นไปในทิศทางเดียวกันหรือไม่ ถ้าผู้วิจัยพบว่าไม่ว่าจะนำทฤษฎีใดมาใช้ได้ข้อค้นพบที่เหมือนกัน แสดงว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มามีความถูกต้อง จากนั้นจึงนำเสนอเป็นรายงานวิจัยในลักษณะเชิงพรรณนาต่อไป^{๑๙}

^{๑๘} เทพศักดิ์ บุญรัตพันธุ์, “การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ,” <http://www.drmanage.com/index.php?lay=show&ac=article&id=๕๓๘๖๕๔๖๙๐> (สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๓ สิงหาคม ๒๕๕๙).

^{๑๙} สุมิตร สุวรรณ, “การออกแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ,” ศูนย์การเรียนรู้ทางการวิจัย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ วช., http://www.priv.nrct.go.th/ewt_dl.php?nid=๙๐๐ (สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๕๕๙).